

ТЭМА ФРАНЦУЗСКАЯ ГІСТАРЫЯГРАФІЯ Ў ДРУГОЙ ПАЛОВЕ ХХ СТАГОДДЗЯ.

1. Традыцыйныя напрамкі ў французскай гістарыяграфіі ў 40-60-я гады ХХ ст.
2. Вывучэнне гісторыі міжнародных адносін.
3. Вывучэнне "старога парадка" і Вялікай французскай рэвалюцыі.
4. Палітычная гісторыя Францыі. Вывучэнне рабочага і сацыялістычнага руху.
5. "Новая гістарычная навука".

1. Соколовой М. Н. Современная французская историография: Основные тенденции в объяснении исторического процесса. - М., 1979.
2. Февр Л. Бои за историю. М., 1991.
3. Блок М. Апология истории или ремесло историка. М., 1986,
4. Бродель Ф. Свидетельство историка // "Французский ежегодник". 1982, М. 1984.
5. Афанасьев Ю. Н. Историзм против эклектики. Французская историческая школа "Анналов" в современной буржуазной историографии. М., 1980..
6. Гуревич А. Я. Исторический синтез и школа "Анналов" М., 1993..

1. У развіцці французскай гістарыяграфіі другой паловы ХХ ст. вылучаюцца два асноўныя перыяды, мяжой паміж якімі можна лічыць прыблізна сярэдзіну 70-х гадоў. У пасляваенны час вырасла і актывізавалася група французскіх гісторыкаў-марксістаў, фармаванне якіх пачалося ў 30-е гады: А. Сабуль і К. Вілар. Уздзеянне марксізму адчувалася і на працах шматлікіх іншых гісторыкаў, якія не з'яўляліся марксістамі. Аднак, згаджаючыся з асобнымі марксісцкімі палажэннямі, большасць гісторыкаў аспрэчвала агульную тэорыю, метадалогію і, асабліва, палітычныя высновы марксізму.

Вырашальны ўплыў на развіццё французскай гістарыяграфіі працягвалі аказваць працы буйных гісторыкаў школы "Аналаў", а таксама працы Э. Лябруса, П. Рэнувена і Ж. Лефевра. Пасля смерці Марка Блока, расстралянага акупантамі ў 1944 г. за ўдзел у руху Супраціўлення, лідарам "школы Аналаў" застаўся Люсьен Феўр. Працягваючы барацьбу супраць традыцыйна-пазітывісцкай "падзейнай" гісторыі, Феўр заклікаў "да іншай гісторыі", уключаючай у сабе ўсе бакі жыцця і дзейнасці чалавека. Ён прапаноўваў паступова пераходзіць ад вывучэння эканамічнай і сацыяльнай гісторыі, якая з'яўлялася галоўным прадметам увагі "Аналаў" міжваеннага часу, да шырэйшых тэм: гісторыі розных чалавечых грамадстваў, іх эканамічных асноў, іх цывілізацый.

Галоўныя навуковыя дасягненні школы "Аналаў" у пасляваенныя гады былі звязаныя з працамі гісторыкаў "другога пакалення", лідэрам якога стаў **Фернан Брадэль** (1902-1985). Ён бачыў задачу ў стварэнні "цалкам новай

гісторыі", якую ён назваў "глабальнай", або "татальнай", (усёабдымнай) гісторыяй, "чыя межы пашыраюцца настолькі, што ахопяць усе навукі аб чалавеку".

Першай буйной працай Брадэля, у якой ён распачаў спробу напісаць "глабальную гісторыю" вялікага рэгіёна, было даследаванне "Міжземнае мора і мір Міжземнамор'я ў эпоху Піліпа II". Па словах самога Брадэля, у першай частцы кнігі разглядалася "амаль нерухомае гісторыя", гэта значыць гісторыя ўзаемаадносін чалавека з навакольным асяроддзем; у другой частцы - "гісторыя павольных змен", або "структурная гісторыя", гэта значыць развіццё эканомікі, грамадства, дзяржавы і цывілізацыі; нарэшце, у трэцяй частцы, названай "Падзеі, палітыка і людзі", вывучалася хуткабягучая "падзейная гісторыя. Імкнучыся аб'яднаць гісторыю і геаграфію ў адзіную "геагісторыю", Брадэль адводзіў асабліва важную ролю асяроддзю пасялення чалавека. Паводле яго канцэпцыі, стэпы і горы, узвышшы і нізіны, моры, лясы, рэкі і іншыя геаграфічныя структуры вызначаюць рамкі дзейнасці чалавека, шляхі зносін, а, такім чынам, і гандлю; месцазнаходжанне і рост гарадоў. На іх аснове ўзнікаюць павольна зменлівыя эканамічныя і сацыяльныя структуры: грамадства, дзяржава, цывілізацыя. Яны служаць падмуркам для адносна хутка змяняючыхся "кан'юктурных" палітычных падзей, параўнальнымі па сваёй працягласці з часам чалавечага жыцця.

Асноўнай асаблівасцю метадалагічнага падыходу Брадэля было супрацьпастаўленне трывалых, устойлівых "структур", якія змяняюцца павольна, "кан'юктурным" і эфемерным "падзеям", уяўляючым "пыл дробных фактаў". Іншай важнейшай метадалагічнай ідэяй, упершыню выказанай Брадэлем у "Міжземнамор'е", была думка аб розных "хуткасцях" гістарычнага часу. Ён адрозніваў час "вялікай працягласці", гэта значыць час існавання найбольш трывалых "структур" і доўгіх працэсаў грамадскага развіцця, і кароткі час – час, на працягу якога адбываліся палітычных падзей або індывідуальнае жыццё чалавека. Па меркаванні Брадэля, для гісторыка найбольш цікавыя працэсы вялікай працягласці, бо яны вызначаюць развіццё чалавецтва. У рамках "кароткага часу" гісторыку няма чаго рабіць; гэта, час хранікёра. Праца Брадэля паклала пачатак так званай "структурнай гісторыі", якая бачыць сваю галоўную задачу ў вывучэнні розных грамадскіх "структур".

Паднятыя Брадэлем пытанні аб ролі ўстойлівых грамадскіх структур і розных хуткасцях праходжання гістарычных працэсаў узбагачалі гістарычнае мысленне і адчынялі новыя далягляды навуковага даследавання, аднак грэблівае яго стаўленне да "падзеям" і "кароткаму часу" вяло да недаацэнкі гістарычнага значэння параўнальна кароткачасовых, хоць і вельмі значных падзей (напрыклад, войнаў або рэвалюцый), якія аказвалі вялікі ўплыў на ход гісторыі. Кіруемы Брадэлем часопіс "Аналы" сістэматычна публікаваў працы, прысвечаныя працэсам вялікай працягласці і ўплыву на іх розных фактараў: геаграфічных, кліматычных, дэмаграфічных, псіхалагічных. Імкнучыся да міждысцыплінарных даследаванняў, "Аналы" надавалі адмысловую ўвагу распрацоўцы буйных комплексных тэм, такіх як "Гісторыя і клімат", "Гісторыя і лінгвістыка", "Гісторыя і псіхалогія".

Удалую спробу стварэння "глабальнай гісторыі" у маштабе Лангедока распачаў вучань Брадэля Эмануэль Ле Руа Лядзюры. У яго доктарскай дысертацыі "Сяляне Лангедока" (1966) на аснове дбайнага даследавання архіўных дакументаў была рэканструявана карціна вытворчасці ўсіх асноўных відаў сельскагаспадарчай прадукцыі, рухі зямельнай уласнасці, эвалюцыі коштаў і прыбыткаў, дэмаграфічных змен і становішчы сялянства на працягу 300 гадоў. Па словах самога аўтара, галоўная дзеючая асоба яго кнігі - гэта "вялікі аграрны цыкл, які ахоплівае перыяд з канца 15 і да пачатку 18 ст., разглядаемы ва ўсёй яго татальнасці. На працягу гэтага цыклу чаргаваліся фазы эканамічнага ўздыму і заняпаду. Іх змены Ле Руа Лядзюры растлумачыў уздзеяннем шматлікіх фактараў: геаграфічных, кліматычных, біялагічных, эканамічных, культурна-псіхалагічных, але ні адзін з іх, па яго меркаванню, не з'яўляецца вырашальным. Сельскае грамадства ён разглядаў як устойлівае, стабільнае, мала здольнае да змены, дынаміка якога залежыць ад суадносін колькасці насельніцтва і вытворчасці сродкаў падтрымання жыцця.

У сувязі са школай "Аналаў", але ў значнай ступені, самастойна развіваліся новыя навуковыя кірункі, якія ў першую чаргу займаліся вывучэннем менталітэту (поглядаў, паданняў, настрояў думак). Рабер Мандру паклаў пачатак яго даследаванням. У сваёй доктарскай дысертацыі (1968) Мандру высвятліў, як фармаваліся паданні аб "нячыстай сіле"; чаму ў сярэднія вякі адбываліся працэсы супраць ведзьмаў, і чаму потым яны спыніліся.

Акрамя школы "Аналаў" буйную ролю працягвала адыгрываць школа сацыяльна-эканамічных даследаванняў, на чале якой стаяў Эрнэст Лябрус (1895-1988). Э.Лябрус высунуў канцэпцыю, паводле якой французскую эканоміку XVIII ст. варта разглядаць як "эканоміку старога тыпу", заснаваную на перавазе сельскай гаспадаркі і звязаных з ім вытворчасцей, са слаба развітым гандлем і дрэннымі шляхамі зносін. Вядучай галіной прамысловасці тады была тэкстыльная, а асноўным прадуктам харчавання - хлеб. Гэтая, па выразе Лябруса, "эканоміка хлеба і тэкстылю" неаднаразова скалыналася "крызісамі старога тыпу", выкліканымі, галоўным чынам, неўраджаямі, ростам коштаў на хлеб і наступным збыдненнем насельніцтва. У перыяд крызісу рэальная зароботная плата падала, прамысловыя і гандлёвыя прадпрыемствы зачыняліся, расло беспрацоўе, пачыналіся сацыяльныя хваляванні, і ў выніку "крызіс, які з'явіўся следствам неўраджаю, набывае агульны характар". Самы востры з такіх крызісаў і паклаў, па меркаванні Лябруса, пачатак Вялікай французскай рэвалюцыі. У наступныя гады Лябрус працягнуў свае даследаванні на матэрыяле гісторыі XIX ст. Ён быў арганізатарам і адным з аўтараў калектыўнай працы "Аспекты крызісу і дэпрэсіі французскай эканомікі ў сярэдзіне XIX стагоддзі", а затым разам з Брадэлем, стаў арганізатарам і рэдактарам "Эканамічнай і сацыяльнай гісторыі Францыі" ў 4-х тамах (1977-1982).

Тлумачачы прычыны рэвалюцыі 1848 г. і іншых крызісных сітуацый, Лябрус працягваў зыходзіць з сваёй тэорыі "крызісу старога тыпу". З яго пункту гледжання, у крызісе 1847 г., які з'явіўся пралогам рэвалюцыі 1848 г., "выяўляецца бясспрэчнае падабенства як з больш раннімі крызісамі XIX ст.,

так і з папярэднімі крызісамі XVIII ст." Падкрэсліваючы падабенства крызісу 1847 г. з папярэднімі "крызісамі старога тыпу", Лябрус не звяртаў увагу на такія важныя працэсы як прамысловы пераварот, змена структуры насельніцтва, развіццё капіталізму, хоць тэрэтычна не адмаўляў неабходнасці комплекснага падыходу да вывучэння гісторыі.

2. Вядучай постацю ў даследаванні міжнародных адносін быў акадэмік П'ер Рэнувен (1893-1974). У пасляваенны час Рэнувен развіваў сваю ідэю аб неабходнасці пераходу ад традыцыйнай "дыпламатычнай гісторыі", якая вывучала, па перавазе, знешнепалітычную дзейнасць урадаў, да больш поўнай і шырокай "гісторыі міжнародных адносін". У скончаным выглядзе яго погляды былі выяўленыя ў калектыўнай восьमितомнай "Гісторыі міжнародных адносін", выдадзенай пад кіраўніцтвам Рэнувена ў 1953-1958 гг., і ў кнізе "Уводзіны ў гісторыю міжнародных адносін" (1964), якую ён напісаў сумесна са сваім вучнем Ж. -Б. Дзюразелем. Рэнувен і Дзюразель даказвалі, што найважнейшае ў міжнародных адносінах - гэта "гісторыя адносін паміж народамі", а яна тлумачыцца, у першую чаргу, "глыбіннымі сіламі", якія, шмат у чым, прадвызначаюць дзейнасць дзяржаў і ўрадаў. "Геаграфічныя ўмовы, дэмаграфічныя працэсы, эканамічныя і фінансавыя інтэрасы, асаблівасці калектыўнай псіхалогіі, галоўныя плыні грамадскай думкі і настрояў - вось якія глыбінныя сілы вызначаюць рамкі адносін паміж групамі людзей і, у значнай ступені, іх характар", - пісалі аўтары. Аднак, прызнаючы, як і Брэдэль, велізарнае значэнне працэсаў "вялікай працягласці", Рэнувен рашуча прырэчыў супраць непаважлівага стаўлення да "падзей". Насуперак Брэдэлю, ён бачыў у падзеях палітычнага жыцця і ў дзейнасці гістарычным асоб не "пыл дробных фактаў", але "важны, а часам і асноўны фактар" развіцці міжнародных адносін. Рэнувен і Дзюразель лічылі, што на міжнародныя адносіны ўплывае мноства фактараў, прычым, у залежнасці ад акалічнасцяў, то адзін, то іншы з іх могуць адыграць "вырашальную ролю". У адпаведнасці з гэтым у "Гісторыі міжнародных адносін", нараўне з выкладам галоўных падзей палітычнай і дыпламатычнай гісторыі, прыводзіліся дадзеныя аб развіцці навукі і тэхнікі, сацыяльна-эканамічным становішчы, нацыянальных рухах і калектыўнай псіхалогіі ў розных краінах. Насуперак ранейшай практыцы, даследаванню падвяргаліся не толькі Еўропа і ЗША, але і іншыя часткі свету. Упершыню для такіх выданняў выклад даводзілася да 1945 г., захопліваючы значную частку перыяду навейшай гісторыі. Пачатае Рэнувенам абнаўленне ранейшай "дыпламатычнай гісторыі", асабліва прызнанне найважнейшай ролі "глыбінных сіл", пацягнула за сабой збліжэнне сацыяльна-эканамічнай гісторыі і гісторыі міжнародных адносін.

Каланіяльныя войны, а затым распад каланіяльнай імперыі стымулявалі цікавасць да гісторыі французскіх калоній. Частка гісторыкаў лічыла галоўнай прычынай каланіяльнай экспансіі эканамічныя інтэрасы, іншая частка бачыла рухаючыя сілы французскай каланіяльнай палітыкі ў барацьбе нацый за гегемонію і прэстыж, у палітычных і ідэйна-псіхалагічных фактарах. Так, вядомы гісторык Анры Бруншвіг у кнізе "Міфы і рэальнасць каланіяльнага французскага імперыялізму", лічыў "міфам" паданне аб вырашальнай ролі

буйнага капіталу ў захопе калоній. Ён даказваў, што эксплуатацыя калоній была стратнай, і заяўляў, што "сапраўдныя прычыны экспансіі трэба шукаць у росце нацыяналістычнай істырыі, якая наступіла за падзеямі 1870-1871 гадоў.

Уварэнне на месцы былых калоній новых незалежных дзяржаў абудзіла цікавасць да гісторыі іх карэннага насельніцтва. У кнізе прафесара Г. Дэшана, і ў калектыўнай працы "Усеагульная гісторыя Чорнай Афрыкі" (1970-1971), якая выйшла пад яго кіраўніцтвам, былі разгледжаны ўмовы жыцця і працы насельніцтва Афрыкі ад дакаланіяльнага перыяду да нашых дзён. Гісторыкі сталі вывучаць структуру і склад карэннага насельніцтва калоній, сацыяльныя канфлікты і нацыянальныя рухі ў іх. Яны адмаўляліся ад пераважаўшай раней думкі аб поўнай застоўнасці традыцыйных афрыканскіх грамадстваў і імкнуліся паказаць іх развіццё.

Прафесар Сарбонь **Ш.-А. Жульен**, які распачаў даследаванне французскай каланіяльнай палітыкі яшчэ ў міжваенны перыяд, апублікаваў шэраг новых прац, у тым ліку "Гісторыю сучаснага Алжыра" (1964), у якіх даказваў, што "каланіяльны імперыялізм з'яўляецца адной з формаў эканамічнага імперыялізму.

У 40-60-я гады даследчыкі навейшай гісторыі надавалі найбольшую ўвагу гісторыі другой сусветнай вайны. Французскі ўрад неўзабаве пасля вызвалення краіны стварыў адмысловы Камітэт па гісторыі другой сусветнай вайны пры прэм'ер-міністра Францыі. Заснавальнікамі камітэта былі вядомыя гісторыкі Л. Феўр, П. Рэнвен, Э. Лябрус, **Анры Мішэль**. Камітэт арганізаваў збор дакументаў аб руху Супраціўлення і ўраду Вішы, з 1950 г. выпускаў часопіс "Агляд гісторыі другой сусветнай вайны". Гісторыкі, якія гуртаваліся вакол яго, даследавалі розныя арганізацыі Супраціўлення, іх склад і палітычныя памкненні, узаемаадносіны з генералам дэ Голем, барацьбу супраць акупантаў і ўрады Вішы. Самай буйной працай гэтага кірунку была кніга А. Мішэля "Думка Супраціўлення" (1962). У ёй Мішэль прааналізаваў ідэалагічныя ўсталёўкі, палітычную лінію і праекты дзяржаўнага ладу, вылучаныя рознымі групамі Супраціўлення. Ён паказаў, што "ад барацьбы супраць ворага Супраціўленне перайшло да клопатаў аб будучыні; ад ваенных дзеянняў да палітыкі, ад войска да ўрада", прычым, у гэтым працэсе перамаглі дзве галоўныя сілы: камуністычная партыя і генерал дэ Голь.

Гісторыкам, якія баранілі Супраціўленне, супрацьстаялі гісторыкі і публіцысты, што апраўдвалі палітыку ўрада Вішы. Найбольш значнай постацю гэтага кірунку быў Рабер Арон, аўтар кніг "Гісторыя Вішы" і "Гісторыя вызвалення". Аднабакова падбіраючы, а часам і падтасоўваючы факты, Арон прадстаўляў вішыстаў абаронцамі інтэрасаў Францыі, сцвярджаючы, што ўрад Вішы маршала Петэна быў "шчытом", а дэ Голь - мячом Францыі.

3. Вядучую ролю ў даследванні Вялікай французскай рэвалюцыі ў пасляваеннай французскай гістарыяграфіі адыграў **Жорж Лефеўр** (1874-1959). Ён падкрэсліваў важнасць вывучэння эканамічнай і сацыяльнай гісторыі, становішчы народных мас, сацыяльнай псіхалогіі. Да ліку першачарговых задач гістарычнай навукі ён адносіў ужыванне колькасных метадаў, вывучэнне

геаграфічных і біялагічных фактараў эвалюцыі грамадства. Лефеўр не падзяляў уласцівага школе "Аналаў" зняважлівага стаўлення да "падзеяў" і "кароткага гістарычнага часу"; да палітычнай гісторыі, рэвалюцыйнага руху і біяграфій гістарычных дзеячаў. У сваіх канкрэтна-гістарычных працах напісаных у пасляваенны перыяд: "Дырэкторыя" (1946), "Французская рэвалюцыя" (1951), Лефеўр працягнуў даследаванні барацьбы класаў, сутыкненняў партый і рэвалюцыйных дзеячаў. Лефеўр высока ацэньваў гістарычную ролю рэвалюцыі, і дзейнасць якабінцаў. Прадстаўнікі гэтага кірунку, які называў сябе "якабінскім", надавалі галоўную ўвагу даследаванню рэвалюцыйнага працэсу "знізу"; з пункта гледжання становішча і барацьбы народных мас.

Буйны ўклад у вывучэнне гісторыі вялікай французскай рэвалюцыі ўнёс вучань Лефеўра, гісторык-марксіст **Альбер Сабуль** (1914-1982). Калі Лефеўр вывучаў становішча, настроі і дзеянні сялян, то Сабудь распачаў даследаванне іншай найважнейшай масавай сілы рэвалюцыі - народных мас горада, санкюлотаў. Па яго меркаванню, "сапраўды гэтак жа, як і самастойны сялянскі рух, у рамках рэвалюцыі існаваў і развіваўся спецыфічны рух санкюлотаў", якія патрабавалі "эгалітарнай і народнай рэспублікі". Дзякуючы дзеянням санкюлотаў "была звергнута Жыронда і ліберальная рэспубліка", а затым створаны Рэвалюцыйны ўрад на чале з Рабесп'ерам, які абапіраўся на саюз "мантаньярскай буржуазіі і парыжскіх санкюлотаў". Пакуль перад рэвалюцыйнай Францыяй стаяла пагроза ваеннага паражэння, гэты саюз забяспечваў устойлівасць і сілу Рэвалюцыйнага ўрада. Але пасля першых буйных ваенных перамог рэвалюцыі "супрацьстаянне паміж буржуазіяй і парыжскімі санкюлотамі" выйшла на першы план; іх саюз распаўся і адбыўся тэрмідарыянскі пераварот. Санкюлотам "не атрымалася дасягнуць сваіх уласных мэт", але іх рух спрыяў гістарычнаму прагрэсу дзякуючы вялікай дапамозе, якую яны аказалі буржуазнай рэвалюцыі".

Крытыкуючы сцвярджэнні гісторыкаў, якія адмаўляюць антыфеадальны характар французскай рэвалюцыі, Сабуль даказваў жывучасць феадальных адносін у Францыі на пярэдадні рэвалюцыі і падкрэсліваў ролю рэвалюцыі ў іх знішчэнні. Працы, прысвечаныя гэтым сюжэтам, аб'яднаны Сабулем ў кнізе "Сялянскія праблемы рэвалюцыі. 1789-1848." (1977). Ён стварыў таксама агульныя працы па перадгісторыі і гісторыі рэвалюцыі, у тым ліку "Нарысы гісторыі французскай рэвалюцыі" (1962), "Першая рэспубліка" (1968), "Цывілізацыя і французская рэвалюцыя" (1970-1982).

Іншая плынь у вывучэнні Французскай рэвалюцыі была прадстаўлена прафесара Тулузскага ўніверсітэта **Жакам Гадшо** (1907-1989). Гадшо на працягу шматлікіх гадоў распрацоўваў праблему міжнароднага ўплыву Французскай рэвалюцыі 1789 г., а таксама гісторыю яе ўспрымання ў краінах Еўропы і Амерыкі. Гэтым праблемам была прысвечана яго капітальная праца "Вялікая нацыя. Рэвалюцыйная экспансія Францыі ў свеце ад 1789 да 1799".

На аснове сваіх даследаванняў Гадшо (сумесна з вядомым амерыканскім гісторыкам Р.Палмерам) высунуў канцэпцыю, па якой шматлікія рэвалюцыйныя рухі, якія адбываліся ў апошняй трэці XVIII ст. у Заходняй Еўропе і Амерыцы (у тым ліку Вайна за незалежнасць у Паўночнай Амерыцы і

Французская рэвалюцыя) уяўляюць сабой у сукупнасці аб'яднаную агульным зместам "атлантычную рэвалюцыю". Вынікам яе з'явілася ўсталяванне па абодвух берагах Атлантыкі новай Заходняй або Атлантычнай цывілізацыі.

Значнае месца ў французскай гістарыяграфіі 40-60-х гадоў заняло вывучэнне дарэвалюцыйнага "старога парадку" і народных рухаў XVII-XVIII стагоддзяў. Вядучую ролю ў гэтых даследаваннях адыгрываў прафесар **Ралан Мунье**. Вынікам яго шматгадовых даследаванняў гісторыі дзяржаўных устаноў Францыі стала манаграфія "Установы Францыі пры абсалютнай манархіі" (т. 1-2, 1974-1980). Палемізуючы з гісторыкамі-марксістамі, Мунье сцвярджаў, што дарэвалюцыйнае грамадства "старога парадку" складалася не з класаў, якія тады яшчэ не сфармаваліся, а з дробных і разнастайных пластоў - "страт". Па яго тэорыі "сацыяльнай стратыфікацыі", у аснове сацыяльнай іерархіі грамадства ляжаць не столькі эканамічныя вытворчыя адрозненні, колькі "сістэма каштоўнасцяў" тое, што ў кожнай сацыяльнай групе або "страце" лічыцца праўдзівым, добрым, прыгожым, такім чынам, жаданым. Менавіта на гэтай аснове, лічыў Мунье, варта вывучаць сацыяльную структуру грамадства - ад сістэмы каштоўнасцяў да сацыяльнай структуры, а не наадварот.

Па меркаванні Мунье, толькі ў XIX ст. можна казаць аб сацыяльных класах, заснаваных на эканамічных адрозненнях, але і ў гэтым выпадку вядучую ролю адыгрывалі ўяўленні аб сістэме каштоўнасцяў. Розніца толькі ў тым, што ў свядомасці людзей XIX ст., у адрозненне ад XVII-XVIII стагоддзяў, "сацыяльная павага, сацыяльная перавага, гонар, вартасць перамясціліся ў вобласць вытворчасці матэрыяльных выгод".

Даючы агульную характарыстыку грамадства "старога парадку", Мунье адмаўляўся лічыць яго феадальным. Ён зыходзіў з юрыдычнага разумення феадалізму як сістэмы ўзаемаадносін васалаў і сеньёраў, і даказваў, што ў XVII-XVIII стагоддзях такой сістэмы ў Францыі ўжо не існавала. Народныя паўстанні таго часу не былі, па меркаванні Мунье, класавай барацьбой супраць феадалаў, бо нярэдка іх ініцыятарамі з'яўляліся франдзіруючыя арыстакраты або буржуа, галоўным матывам якіх быў пратэст супраць падаткаў, а не супраць феадальнай сістэмы. Мунье не ўгледжваў у такіх паўстаннях які-небудзь прагрэсіўны змест і лічыў іх рэакцыйнымі. З гэтых пазіцый ён уступіў у спрэчку з савецкім гісторыкам Б.Ф.Поршневым. Апошні даказваў, што народныя паўстанні XVII-XVIII стагоддзяў, былі праявай класавай барацьбы паміж народнымі масамі і іх эксплуататарамі, барацьбой, якая расхіствала і саслабляла феадальна-абсалютысцкі лад.

4. Пасляваенныя гады былі часам хуткага росту палітычных навук, якія ўключылі ў тэматыку сваіх даследаванняў некаторыя праблемы новай і найноўшай гісторыі Францыі. Вядучым даследчыкам у гэтай сферы быў Франсуа Гагель. Галоўных кірункаў яго навуковай дзейнасці былі даследаванні па выбарчай геаграфіі. Ён склаў падрабязныя карты галасавання выбаршчыкаў па кожным дэпартаменце і паказаў, як з цягам часу змяняўся ўплыў розных палітычных плыняў і партый. Гагель не лічыў геаграфічны фактар вызначальным і звяртаў увагу не толькі на ўстойлівыя тэндэнцыі ў галасаванні выбаршчыкаў, але і на іх змены. Па яго меркаванню, паводзіны выбаршчыкаў

вызначаюцца шматлікімі фактарамі, прычым "узаемны ўплыў палітычных, эканамічных, сацыяльных, рэлігійных і гістарычных дадзеных змяняецца ад аднаго раёна да другога. А таксама ад аднаго перыяду часу да іншага.

Найважнейшым кірункам палітычных даследаванняў з'яўлялася вывучэнне гісторыі палітычных партый. Найбуйнейшым спецылістам у гэтай вобласці ў 40-60-я гады быў прафесар Морыс Дзювержэ. Ён увёў прынятую цяпер у Францыі класіфікацыю палітычных партый на "масавыя" і "кадравыя" у залежнасці ад іх арганізацыйнай структуры і сістэмы функцыянавання. Не згаджаючыся з марксістамі, якія лічылі палітычныя партыі найболей свядомымі прадстаўнікамі сацыяльных класаў, Дзювержэ, тым не менш, надаў вялікую ўвагу ўзаемадзеянню партый і класаў. У 1955 г. пад яго кіраўніцтвам выйшла калектыўная праца "Палітычныя партыі і сацыяльныя класы ў Францыі", якая ўтрымлівала багаты матэрыял аб складзе, дзейнасці і ўплыве ўсіх асноўных палітычных партый Чацвёртай рэспублікі.

З канца 40-х гадоў гісторыя рабочага руху, да якой раней звярталіся толькі нешматлікія аўтары, стала самастойнай навуковай дысцыплінай. Буйным даследаваннем па гісторыі рабочага класа стала доктарская дысертацыя **Ані Крыжель** "Ля вытокаў французскага камунізму", апублікаваная ў 1964 г. Яна крытыкавала заснавальнікаў ФКП за тое, што яны па прыкладзе рускіх бальшавікоў парвалі з рэфармізмам і ўсталі на шлях рэвалюцыйнай барацьбы. Па яе меркаванню, утварэнне кампартыі было "штучнай прышчэпкай рускага камунізму на дрэва французскага сацыялізму", якая стала магчымай толькі дзякуючы выпадковаму збегу акалічнасцяў, у першую чаргу краху рэфармістаў падчас першай сусветнай вайны і перамозе Кастрычніцкай рэвалюцыі ў Расіі. Асуджаючы камуністаў, якія не жадалі адмовіцца ад "рэвалюцыйнага міфа", Крыжель лічыла, што ўсе практычныя дасягненні працоўнага руху былі атрыманыя толькі рэфармісцкім шляхам.

Істотны ўклад у вывучэнне рабочага руху ўнесла дысертацыя вядомага гісторыка-марксіста **Клода Вілара** "Гедзісты. Сацыялістычны рух у Францыі (1893-1905)". На аснове шырокага кола крыніц, у першую чаргу велізарнай колькасці архіўных дакументаў, а таксама друку, успамінаў і перапіскі дзеячаў сацыялістычнага руху Вілар даследаваў працэс пранікнення марксізму ў Францыю, погляды гедзістаў, іх прапагандысцкую і арганізацыйную дзейнасць і палітычныя пазіцыі. У цэнтры яго ўвагі - сацыяльны склад створанай гедзістамі Французскай рабочай партыі, дзейнасць мясцовых арганізацый і радавых актывістаў, гэта значыць, вывучэнне сацыялістычнага руху "знізу".

5. У 70-я гады ў французскай гістарыяграфіі пачаўся новы перыяд. Марксісцкі кірунак значна аслаб. Тэорыі структуралізму і прапанаваная Брадэлем канцэпцыя "глабальнай гісторыі" таксама не задавальнялі шматлікіх гісторыкаў. Гэта прывяло да стварэння "новай гістарычнай навукі" або, - як яе часта называюць у Францыі, - "новай гісторыі", якая абапіралася на дасягненні школы "Аналаў", але і значна адрознівалася ад яе. Маніфестам новага кірунку, дзе ўпершыню загучаў тэрмін "новая гісторыя", стаў трохтамны зборнік артыкулаў "Ствараць гісторыю", які выйшаў у 1974 г. пад рэдакцыяй вядомага медыевіста вучня Брадэля **Жака Ле Гофа** і палітолага **П'ера Нара**. Яны

заклікалі гісторыкаў ўсвядоміць "адноснасць іх навукі", зразумець, што навуковец непарыўна звязаны з грамадствам, залежыць ад яго сістэмы каштоўнасцяў, а таму, вольна або мімаволі, адбірае, групуе і, такім чынам, "канструюе" або нават "фабрыкуе" гістарычныя факты ў адпаведнасці са сваімі перакананнямі і поглядамі. Насуперак поглядам Брадэля, аўтары зборніка лічылі неабходным "вяртанне падзеі" і "кароткага часу" у сферу ўвагі гісторыкаў. Яны выступалі з надзеяй, што абноўленая "палітычная гісторыя зможа гуляць галоўную ролю" ў сістэме гістарычных ведаў. Яны адзначалі "раздрабненне гісторыі" на асобныя, мала звязаныя адзін з адным, кірункі даследаванняў. Такім чынам, у поле зроку гісторыка ўключаліся тэмы, якія здаваліся раней неістотнымі, а зараз разглядаліся як неад'емныя аспекты жыцця грамадства: гісторыя клімату, моладзі, хвароб і медыцыны, роля міфаў, свят, кінафільмаў. Адною з галоўных адметных рыс "новай гісторыі" стала шырокае ўжыванне колькасных ("квантытатывых") метадаў даследавання.

Іншай прыкметай абнаўлення гістарычнай навукі было пашырэнне і раздрабненне яе тэматыкі на шэраг кірункаў, якія выкарыстоўвалі дасягненні сумежных навук: дэмаграфіі, антрапалогіі, этнаграфіі, псіхалогіі, лінгвістыкі, кліматалогіі. Цэнтр цяжару даследаванняў перамясціўся з эканомікі на менталітэт; на гісторыю калектывных уяўленняў і пачуццяў, а таксама на антрапалогію і біялогію чалавека. Даследаванне класаў і іншых сацыяльных груп саступілі месца вывучэнню індывідуальнай выявы жыцця і матываў паводзін людзей.

Гістарычная дэмаграфія вылучылася ў адмысловую дысцыпліну, якая сістэматычна ўжывае колькасныя метады. Зарадзілася і стала імкліва расці гістарычная антрапалогія, вывучаўшая, галоўным чынам, біялагічныя аспекты жыцця чалавечых грамадстваў: нараджэнне, смерць, хваробы, стан гігіены і г.д. Гісторыкі пачалі вывучаць стаўленне людзей да жыцця і смерці, якое выяўляецца, перш за ўсё, на аснове іх завяшчанняў, надмагільных надпісаў, паднашэнняў у цэрквы, а таксама іканаграфіі.

Прадметамі адмысловых даследаванняў сталі святы, знакі, міфы, гісторыя рытуалаў, "гісторыя зносін" і "гісторыя ўяўнага". У працы "За іншыя сярэднія вякі" (1977) Ле Гоф упершыню даследаваў уяўленні сярэднявечнага чалавека аб часе, яго стаўленне да працы, яго ўяўленні аб свеце і культуру. Буйным крокам у вывучэнні гісторыі калектывных уяўленняў стала праца "Месцы памяці", апублікаваная ў 1984-1986 гадах пад рэдакцыяй П.Нара. Яго аўтары даследавалі розныя "месцы памяці", гэта значыць усё тое, што можа служыць захаванню памяці аб мінулым, у тым ліку эмблемы, знакі, помнікі, святы, архітэктурныя будынкі, падручнікі, слоўнікі, каляндары, гістарычныя творы, легенды і шматлікае іншае. Яны імкнуліся стварыць гісторыю калектывных паданняў, высвятліць, як фармаваліся і замацоўваліся ў памяці розных пакаленняў, напрыклад, такія паняцці, як "нацыя" і "рэспубліка".

Вялікі ўклад у стварэнне "новай гістарычнай навукі" ўнесла "трэцяе пакаленне" школы "Аналаў", якія ў пачатку 70-х гадоў змяніла пакаленне Брадэля. Найболей значнымі прадстаўнікамі трэцяга пакалення былі Эмануэль Ле Руа Лядзюры, Жак Ле Гоф і **Марк Феро**. Часопіс "Аналы" істотна

змяніў сваю тэматыку, накіраваўшы галоўную ўвагу на гісторыю менталітэту і гістарычную антрапалогію. "Аналы" 70-80-х гадоў публікавалі адмысловыя даследаванні аб стане харчавання французскага насельніцтва, аб эпідэміях, злачыннасці. Не адмаўляючыся, у прынцыпе, ад "глабальнай гісторыі" і даследаванняў "вялікай працягласці", новая рэдакцыя часопіса заявіла, што яна будзе вывучаць і параўнальна кароткачасовыя гістарычныя падзеі; надаць большую ўвагу палітычнай гісторыі і гісторыі сучаснасці.

Ле Руа Лядзюры асабліва прыцягнула "вясковая цывілізацыя", з яе павольна бягучай, "нерухомай гісторыяй", якая захоўвае на працягу некалькіх стагоддзяў прыблізна аднолькавую колькасць насельніцтва, узровень вытворчасці і спажывання, амаль нязменныя выявы жыцця. У кнізе аб невялікай пірэнэйскай вёсачцы Мантайю ён даў узор дэталёвага гісторыка-антрапалагічнага даследавання, дбайна прааналізаваўшы жыллё, адзежу, харчаванне, уяўленні аб жыцці і баўленне часу жыхароў гэтай вёскі ў XIII-XIV стагоддзях.

Брадэль у гэты час засяродзіўся на завяршэнні фундаментальнага даследавання "Матэрыяльная цывілізацыя, эканоміка і капіталізм. XV-XVIII стагоддзі." Па словах Брадэля, ён імкнуўся знайсці адказ на пытанне: "Якім чынам той лад, тая складаная сістэма жыцця, той сусветны Стары парадак мог прыйсці ў непрыдатнасць і зламацца, дасягнуць меж магчымага, а затым выйсці за іх? І чаму гэта адбылося толькі да выгады невялікай прывілеяванай часткі насельніцтва планеты?". У цэнтры ўвагі Брадэля знаходзіліся тры галоўных пласта жыцця грамадства: паўсядзённае "матэрыяльнае жыццё", рынковая эканоміка і "капіталізм", (дакладней гандлёвы і фінансавы капітал). У першым томе, названым "Структуры штодзённасці", Брадэль вывучаў сферу паўсядзённага жыцця людзей. Лічачы, што "матэрыяльнае жыццё - гэта людзі і рэчы, рэчы і людзі", ён падрабязна разгледзеў дынаміку насельніцтва розных раёнаў свету, сістэмы харчавання, адзежу, жыллё, тэхніку, транспарт, грашовы зварот, ролю гарадоў, супярэчнасці паміж багатымі і беднымі, адшукваючы "правілы, якія занадта доўга ўтрымлівалі свет у даволі цяжка вытлумачальнай стабільнасці".

У другім томе Брадэль паставіў перад сабой задачу даследаваць "усю сукупнасць механізмаў абмену", а менавіта "рынковую эканоміку" і "капіталізм", да якога аўтар адносіў банкаўскі крэдыт, спекуляцыю, гандаль на далёкія адлегласці і ўтварэнне сусветнага рынку. У абагульненай форме Брадэль разглядаў таксама "сацыяльныя іерархіі", ролю дзяржавы і, - яшчэ больш каротка, - "рэвалюцыі і класавыя баі". У трэцім томе "Час міру", - уся сусветная эканамічная гісторыя была прадстаўленая ў храналагічным парадку на працягу чатырох стагоддзяў як чаргаванне і ўзаемадзеянне некалькіх буйных "эканамічных светаў": Еўра-Атлантычнага, Урала-Азіяцкага і Далёкаўсходняга. Гэтая праца ўнесла вялікі ўклад у вывучэнне матэрыяльнай культуры і эканомікі грамадства, хоць, палітычным падзеям было нададзена мала ўвагі.

Значнае месца ў французскай гістарыяграфіі 70-80-х гадоў заняла праблема Вялікай французскай рэвалюцыі. З пачатку 70-х гадоў група

гісторыкаў на чале з **Франсуа Фюрэ** распачала спробу перагледзець ("рэвізаваць") ранейшыя ўяўленні аб рэвалюцыі, выкладзеныя ў працах прыхільнікаў "якабінскага" кірунку (ад Мацьеза да Сабуля) і даць "новую інтэрпрэтацыю" рэвалюцыйных падзей. Самым вядомым творам гэтага кірунку, ("рэвізіянісцкага"), была кніга Ф.Фюрэ "Асэнсаваць рэвалюцыю" (1978). Фюрэ і яго аднадумцы атакавалі марксісцкую і наогул "традыцыйную" канцэпцыю, па якой Вялікая французская рэвалюцыя насіла антыфеадальны, буржуазны характар, а яе вышэйшым этапам з'яўлялася якабінская дыктатура. З іх пункта гледжання, у 1789 г. адбылася "не адна рэвалюцыя, а сутыкненне трох рэвалюцый": рэвалюцыі ліберальнай эліты, рэвалюцыі сялян і рэвалюцыі санкюлотаў. Толькі "рэвалюцыя эліты" - адукаванага ліберальнага дваранства і буйной буржуазіі, якія імкнуліся да абнаўлення, з'яўлялася, па меркаванні Фюрэ, прагрэсіўнай. Наадварот, сялянская і санкюлоцкая рэвалюцыі, прасякнутыя эгалітарнымі ідэямі, перашкаджалі прагрэсіўнаму развіццю грамадства па шляху капіталізму. Асабліва адмоўную ролю адыграла тут якабінская дыктатура, бо ў гэты час рэвалюцыю, па выразе Фюрэ, "занесла" ў бок ад правільнага шляху, вызначанага ліберальнай элітай. Толькі тэрмідарыянскі пераворот паклаў канец гэтаму "заносу", і французская гісторыя "аднавіла свой ход, які больш чым на стагоддзе становіцца ліберальным і буржуазным".

Фюрэ абвясціў "міфам" марксісцкую трактоўку рэвалюцыі як пераходу ад феадалізму да капіталізму. Ён даказваў, што яна не парвала з феадалізмам які, па яго меркаванню, знік яшчэ да рэвалюцыі. Дарэвалюцыйнае французскае грамадства пры Людовіку XVI, паводле Фюрэ, больш за ўсё падобна на французскае грамадства пры Луі-Піліпе ў першай палове XIX ст., і, такім чынам, рэвалюцыя не паскорыла, а замарудзіла эканамічнае развіццё Францыі. Галоўным зместам рэвалюцыі Фюрэ лічыў не сацыяльна-эканамічныя пераўтварэнні, а стварэнне дэмакратычнай палітычнай культуры. Па яго меркаванню, гэта была "ідэалагічная і палітычная рэвалюцыя Асветніцтва", якая не можа аналізавацца ў рамках эканамічных і сацыяльных супярэчнасцяў.

У наступных працах ён працягваў крытыкаваць прыхільнікаў сацыяльнай інтэрпрэтацыі рэвалюцыі, даказваючы, што яе вынікам было сцвярджэнне парламенцкага рэжыму і дэмакратычных парадкаў. У кнізе "Рэвалюцыя. Ад Цюрга да Жуля Феры. 1770-1880" ён пашырыў храналагічныя рамкі рэвалюцыі на цэлае стагоддзе, таму што толькі перамога рэспубліканцаў над манархістамі ў 1876-1877 гадах дае новай Францыі рэжым, які надоўга забяспечвае дзеянне ўсёй сукупнасці прынцыпаў 1789 г. Крытыкі рэвалюцыі вінавацілі яе ў разбурэнні эканомікі, у масавым тэроры, у стварэнні таталітарнага рэжыму.

У 80-я - 90-я гады ў французскай гістарыяграфіі адрадіўся цікавасць да "падзеі" і "кароткага часу"; апісанне ізноў сталі лічыць неад'емнай часткай гістарычнага даследавання нараўне з аналізам гістарычных праблем. Некаторыя французскія гісторыкі пачалі займацца "мікрагісторыяй", гэта значыць глыбокім вывучэннем асобных, параўнальна дробных, падзей грамадскага або прыватнага жыцця.

Галоўнае месца ў французскай гістарыяграфіі 80-х - 90-х гадоў заняла абноўленая палітычная гісторыя і культуралогія. Традыцыйнае вывучэнне палітычных падзей і ўстаноў яна ўзбагацілася новымі падыходамі, якія дазволілі вывучаць працэсы прыняцця рашэнняў, матывы калектыўных паводзін, фармаванне вобразу сваёй краіны і іншых краін, ролі знакаў і стэрэатыпаў мыслення. Разам з палітычнай гісторыяй вярнулася абноўленая ваенная гісторыя. Гісторыю войнаў, бітваў і паходаў яна дапоўніла вывучэннем адносін войска і грамадства, сацыяльнага складу і псіхалогіі вайскоўцаў.

Вывучэнне ментальнасці і гістарычнай антрапалогіі засталася важным кірункам навуковых даследаванняў, аднак цэнтр увагі перамясціўся ў вобласць гісторыі культуры. Культуралогію французскія навукоўцы разглядаюць вельмі шырока, уключаючы ў яе ўсе формы духоўнага жыцця, сістэмы каштоўнасцяў, ідэалагічныя і рэлігійныя плыні, праца, забавы, рытуалы і шматлікае іншае. Культуралагі заняліся і такімі тэмамі, якія раней наогул не вывучаліся, напрыклад, гісторыяй маргінальных груп насельніцтва, гісторыяй сэксуальнасці, гісторыяй жанчын. У 1991 г. пад рэдакцыяй Ж. Дзюбі і М. Пэро была выдадзеная пяцітомная "Гісторыя жанчын з антычнасці да нашых дзён", якая паслужыла ўзорам для аналагічных выданняў у іншых краінах.

Бурны ўздым перажывае вывучэнне гісторыя сучаснасці. Гісторыкі ўсвядомілі, што "гістарычная дыстанцыя" зусім не гарантуе бесстароннасці даследавання, а архіўныя дакументы не заўсёды з'яўляюцца найбольш пэўнымі. У 1979 г. тэрмін доступу да архіўных дакументаў скараціўся з 50 да 30 гадоў. З 1982 г. гісторыя пасляваеннага часу была ўключана ў школьныя праграмы і падручнікі. З'явіўся навуковы часопіс "Двадцатае стагоддзе", у якім сучасная гісторыя займае вельмі вялікае месца.